

ATLES DE L'ANTICOOPERACIÓ ESPANYOLA ALS PAÏSOS DEL SUD

Edició: Observatori del Deute en la Globalització (ODG)
Coordinació i autora: Delphine Ortega Espès

Revisió: Alfons Pérez López i Mónica Vargas Collazos

Data d'elaboració: 2011

Informe disponible a <http://www.odg.cat>

Contacte: observatori@odg.cat

Amb el suport de:

INTRODUCCIÓ	5
1. Anticooperació espanyola: inversions de capital espanyol a ALC	7
1.1. Expansió del capital espanyol a ALC.....	7
1.2. ¿Responsabilitat Social Corporativa?.....	7
1.3. Noció de conflicte ambiental	9
1.4. Projecte de Mapatge Col•laboratiu de Conflictes Socio-ambientals (MCA)	9
1.4.1. Objectius del projecte MCA	9
1.4.2. Primera aplicació: distribució dels conflictes produïts per ETNs espanyoles a ALC	10
1.4.3. El concepte de <i>neocartografia</i>	11
1.5. Eina de mapatge del projecte	12
1.5.1. Mapes de conflictes ambientals.....	13
1.5.2. Anàlisi dels resultats	15
2. Anticooperació ambiental catalana	22
2.1. Criteris de responsabilitat exterior de la economia catalana.....	22
2.2. Consum, importacions catalanes i pèrdua de biodiversitat global.....	23
2.2.1. Energia: petroli, gas i urani.....	23
2.2.2. Energia: agrocombustibles.....	24
2.2.3. Minerals	25
2.2.4. Productes agrícoles.....	26
2.2.5. Pesca i aqüicultura.....	27
2.2.6. Espècies en perill d'extinció.....	28
2.3. Inversió Directa Exterior (IDE) catalana i pèrdua de biodiversitat.....	29
2.4. Impactes potencials de l'AOD sobre la biodiversitat global	29
3. Anticooperació biregional UE-ALC: TPP Madrid 2010	31
3.1. Mapatge dels casos del TPP Madrid 2010	31
3.2. Casos de convergència de lluites	34
CONCLUSIONS I PERSPECTIVES	37
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	39

ÍNDIX DE MAPES

<u>Mapa 1.</u> Conflictes ambientals generats pel capital espanyol a ALC	14
<u>Mapa 2.</u> Conflictes ambientals generats per Repsol YPF	16
<u>Mapa 3.</u> Conflictes ambientals generats pels serveis financers a ALC	17
<u>Mapa 4.</u> Fitxa del cas Santander/BBVA/Repsol al Parc Nacional Yasuní, Equador	18
<u>Mapa 5.</u> Conflictes ambientals generats per Pescanova a Xile i Uruguai	19
<u>Mapa 6.</u> Conflictes ambientals generats pel sector de la Energia Elèctrica	19
<u>Mapa 7.</u> Conflictes ambientals generats pel sector de l'aigua al Con Sud	20
<u>Mapa 8.</u> Conflictes ambientals generats per empreses hoteleres a Centre Amèrica	20
<u>Mapa 9.</u> Zones impactades per les importacions de petroli, gas i urani a Catalunya	24
<u>Mapa 10.</u> Zones impactades per les importacions d'agrocombustibles a Catalunya	25
<u>Mapa 11.</u> Zones impactades per las importacions de minerals a Catalunya	26
<u>Mapa 12.</u> Zones impactades per les importacions de productes agrícoles a Catalunya	27
<u>Mapa 13.</u> Zones impactades per les importacions de pesca y aqüicultura a Catalunya	28
<u>Mapa 14.</u> Zones impactades per les importacions d'espècies en perill d'extinció a Catalunya	29
<u>Mapa 15.</u> Zones potencialment impactades per la AOD catalana	30
<u>Mapa 16.</u> Mapa global detallat de les empreses i institucions europees denunciades en el TPP (Madrid, 2010)	32
<u>Mapa 17.</u> TPP Madrid 2010 - Casos Unión Fenosa-Gas Natural	34
<u>Mapa 18.</u> TPP Madrid 2010 - Casos Holcim	35
<u>Mapa 19.</u> TPP Madrid 2010 - Casos Unió Europea i empreses farmacèutiques	35
<u>Mapa 20.</u> TPP Madrid 2010 - Caso Repsol YPF a Perú	36

ÍNDIX DE GRÀFIQUES

<u>Gràfica 1.</u> Nombre de conflictes per sector	15
<u>Gràfica 2.</u> Mecanismes transnacionals generadors d'anticooperació ambiental i de deute ecològic – el cas de Catalunya	23

ÍNDIX DE TAULES

<u>Taula 1.</u> Empreses espanyoles involucrades en conflictes a ALC, per sector	13
--	----

INTRODUCCIÓ

Interferències transnacionals i lluites socio-ambientals

En les últimes dècades, amb el reconeixement dels límits físics i biològics del planeta, ha anat creixent la consciència sobre la incompatibilitat entre desenvolupament entès com a creixement exclusivament econòmic i preservació del medi ambient a llarg termini. Les pretensions dels majors defensors i agents d'aquest model de desenvolupament, assentats en el Nord Global, contrasten amb la imatge que es desprèn de la realitat de les societats del Sud Global.

En quina mesura i de quina manera són afectades la biodiversitat global i les poblacions dels països empobrits, en el que se'ns pretén vendre com a "globalització feliç"?

Boaventura de Sousa Santos defineix la globalització com "el procés pel qual una condició o entitat local donada aconsegueix estendre el seu abast per tot el globus i, en fer-ho, desenvolupa la capacitat de designar com a local a alguna entitat o condició social rival". Per donar compte de les relacions de poder asimètriques a l'interior d'aquest procés, distingeix quatre maneres de produir-ho: *localismes globalitzats*, *globalismes localitzats*, *cosmopolitisme* i *herència comuna de la humanitat* (De Sousa Santos, 1995).

En particular, el globalisme localitzat consisteix segons ell en l'impacte específic de les pràctiques i imperatius transnacionals sobre les condicions locals, que són així desestructurades i reestructurades amb la finalitat de respondre a les citades imperatives. La destrucció massiva de recursos naturals, la contaminació de l'aigua i de l'aire, així com una àmplia gamma d'impactes socials i violacions dels Drets Humans, causats per agents del Nord als països Perifèrics, són exemples de globalismes localitzats.

Aquests impactes representen les *interferències transnacionals* o *transfrontereres*. De manera general, aquests es defineixen com aquells factors impulsats des d'un Estat que afecten temporalment, directa o indirectament, la dinàmica interna d'un determinat grup social - sigui aquest un grup de persones estructurat en una comunitat local, un segment de la població o un país - fora de les seves fronteres. El concepte d'anticooperació es refereix al conjunt d'aquestes interferències negatives; és a dir, aquells processos i mecanismes transnacionals impulsats, en el marc de les relacions internacionals, des dels països del Nord sobre els pobles del Sud (Llistar, 2009).

En contrapartida dels *globalismes localitzats*, existeix el que De Sousa Santos anomena *globalitzacions contrahegemòniques*. Les defineix com a "diferents formes de resistència -iniciatives de base, organitzacions locals, moviments populars, xarxes transnacionals de solidaritat, noves formes de internacionalisme obrer- que intenten contrarestar l'exclusió social obrint espais per a la participació democràtica i la construcció comunitària, oferint alternatives a les formes dominants de desenvolupament i coneixement; en suma, en favor de la inclusió social" (De Sousa Santos, 1995). Aquest *activisme transfronterer* s'enfoca en una àmplia varietat d'assumptes, entre els quals els conflictes relatius a lluites per l'accés a i per la distribució dels recursos i serveis ambientals, anomenats conflictes ecològic-distributius o de justícia ambiental.

Aquestes resistències prenen la forma del que Joan Martínez-Alier denomina *Ecologisme Popular*, *Ecologisme dels Pobres* o també *Moviments de Justícia Ambiental*.

Necessitat d'una eina per fer visibles els conflictes socioambientals

Així en els últims anys, davant l'existència de *règims d'impunitat*, així com les barreres econòmiques, culturals i geogràfiques a l'accés al sistema judicial, els pobles agredits han articulat la seva lluita entre moviments pagesos i indígenes, organitzacions ciutadanes, sindicats de treballadors; i organitzacions de justícia ambiental, Drets Humans i pau, entre d'altres, tant del Sud com del Nord. S'han coordinat iniciatives populars en xarxes per treballar i denunciar juntes, a nivell nacional i transnacional, diferents delictes relacionats amb l'impacte de l'anticooperació sobre els Drets Humans dels pobles i el medi ambient, i demandar responsabilitat pública i col·lectiva als seus actors.

Aquest Atles s'emmarca en el projecte "Mapatge Col·laboratiu de Conflictes Socioambientals (MCA), descrit en profunditat en el primer capítol, el qual té com a objectiu la creació d'una eina dinàmica, col·lectiva i col·laborativa, que permeti a diverses organitzacions treballar en xarxa, compartir informació i mapar situacions d'injustícia social i ambiental.

Fa ressò a les necessitats expressades per comunitats afectades i organitzacions de la societat civil articulades en xarxes com Our World is Not for Sale, la Red Birregional UE-ALC *Enlazando Alternativas*, el Transnational Institute, Amigos de la Tierra Internacional, France Amérique Latine i el ODG mateix. Aspira a posar-se al servei d'unes altres, proporcionant-les-hi un instrument per a la defensa i exercici dels seus Drets Humans i ambientals, així com despertar la consciència pública.

L'objectiu d'aquest treball no és només donar suport a les organitzacions en lluita i denunciar conflictes ecològic-distributius, sinó també donar compte del caràcter sistemàtic de l'acció de diversos actors del Nord, fent visible l'enorme diversitat de països, persones i sectors afectats per les seves activitats.

Al llarg d'aquest document procurarem brindar elements de resposta als interrogants: quins són els costos socials i ambientals que produeix l'anticooperació espanyola als països del Sud? Com es vinculen amb la forma de viure al Nord i quins són el paper i la responsabilitat de les seves societats?

En aquest sentit, aquest Atles exposa tres exemples de mapatge per fer visible i comprendre els mecanismes d'anticooperació espanyola, així com representar el seu abast als països del Sud.

En el primer capítol, el mapa dels conflictes ambientals produïts per l'actuar d'empreses transnacionals espanyoles a Amèrica Llatina i el Carib representa el fruit del treball realitzat en el marc de la fase pilot del projecte MCA.

En el segon capítol es troba mapada la responsabilitat exterior catalana, per retratar els casos presentats en l'informe *La responsabilitat exterior de l'economia i societat catalanes sobre la biodiversitat global* elaborat al 2009 per l'Observatori del Deute en la Globalització.

Finalment, el tercer i últim capítol dona compte de les lluites portades endavant per les organitzacions que componen la Red Birregional Europa - Amèrica Llatina y el Caribe *Enlazando Alternativas*, gràcies al mapatge dels casos estudiats durant el Tribunal Permanent dels Pobles al maig de 2010 a Madrid.

1. Anticooperació espanyola: inversions de capital espanyol a ALC¹

1.1. Expansió del capital espanyol a ALC

Amèrica Llatina i el Carib (ALC) posseeixen immensos recursos naturals, en particular en la mineria i els hidrocarburs, que els permeten proporcionar als països europeus, entre d'altres, les matèries primeres que tant necessita la seva indústria. A més els seus 46 països i territoris, que compten amb uns 590 milions d'habitants, ofereixen un vast mercat per als productes manufacturats i els serveis de les nacions d'Europa.

L'anticooperació de l'Estat espanyol amb ALC s'origina amb la necessitat dels actors del capital espanyol de autoconservar-se i expandir el seu poder en un ambient hostil de competitivitat (Llistar, 2009).

Al 2010 el 8% de la Inversió Estrangera Directa (IED) destinada a la regió era d'origen espanyol, fent de l'Estat espanyol la seva segona font d'inversió després d'Estats Units (38%) i el seu primer proveïdor europeu de lluny. Cal destacar també que en el període 2001-2010, els fluxos de IED espanyols es van concentrar en gairebé el 96% en: Brasil (37,8%), Argentina (32,3%), Xile (8,7%), Mèxic (8,2%), Colòmbia (3,8%), Perú (3,8%) i Veneçuela (1,3%) (CEPAL, 2010).

Durant els últims trenta anys, les empreses transnacionals (ETNs) espanyoles han crescut en poder. Tres d'elles –Telefónica, Repsol YPF i Endesa– estan entre les deu empreses més grans de la zona, i són líders en els seus respectius sectors: Repsol YPF és la major empresa petroliera privada d'Amèrica Llatina; Telefónica lidera el sector de les telecomunicacions; Endesa domina el mercat de l'electricitat; Santander i BBVA són els dos majors bancs de la regió. Ja hi ha més de 400 companyies espanyoles a Amèrica Llatina, tot i que únicament vuit d'elles (BBVA, Santander, Endesa, Iberdrola, Unión Fenosa, Gas Natural, Telefónica i Repsol YPF) concentren el 80% de la inversió espanyola a la regió. Amèrica Llatina és avui una peça fonamental de l'expansió de capital i poder de les multinacionals espanyoles, que obtenen entre un terç i la meitat dels seus beneficis de les activitats en ALC: BBVA aconsegueix el 49% dels seus ingressos gràcies als seus negocis a la regió; Telefónica, el 37%; Santander i Endesa, el 30% (Llistar, Vargas et al., 2010).

Mentre que les empreses matrius a Espanya obtenen grans beneficis de les seves filials a ALC, la seva implicació al llarg del temps en una àmplia gamma de denúncies de violacions dels Drets Humans i ambientals per part de la societat civil ens porten a qüestionar el seu paper als territoris on despleguen les seves activitats.

1.2. ¿Responsabilitat Social Corporativa?

Des de fa ja uns anys, s'ha anat consolidant la tendència de diverses empreses d'invertir en una estratègia particular de construcció d'imatge externa: la publicació d'informes de Responsabilitat Social Corporativa (RSC) - o Responsabilitat Social Empresarial (RSE). Aquests tenen l'objectiu de demostrar la contribució de les seves inversions al millorament social, econòmic i ambiental dels països on actuen, i la generació de riquesa i benestar per les poblacions locals, al mateix temps que asseguren la seva rendibilitat i competitivitat (Flores et al., 2007).

---

¹ Per seguir l'avanç del projecte, consultar el seu bloc: <http://mcaodg.blogspot.com/>

En diversos sectors de la societat civil del Sud i del Nord, aquest sistema de rendició de comptes sobre l'acompliment social i ambiental de les ETNs és vist molt sovint com una estratègia corporativa de 'rentat de cara', que posa l'ètica al servei de l'economia i els permet remeiar els problemes i acusacions que deriven de les seves males pràctiques empresarials (Verger, 2004; Barton, 2010). És més, legitimitza un model d'autoregulació on no cal demostrar efectivament la coherència de les accions amb els compromisos. D'aquesta manera, es corre el risc de deixar a les ETNs l'oportunitat i el poder de "definir els seus propis rols, expectatives i legitimitat en relació amb el debat sobre drets i responsabilitats" (Saguier 2010).

En el cas d'Espanya per exemple, l'informe *La responsabilitat social corporativa en les memòries anuals de les empreses de l'IBEX 35*². *Anàlisi de l'Exercici 2009* del Observatorio de Responsabilidad Social Corporativa³, posa de manifest les divergències entre les activitats descrites en els propis informes de les empreses i el seu compliment efectiu o les denúncies per part de la societat civil. El panorama de les actuacions de les transnacionals espanyoles reflectit en aquest document no és encoratjador (vegeu quadre sobre el cas de Repsol YPF).

Aquesta discrepància entre la retòrica i la pràctica corporativa s'explica en part per l'absència de mecanismes adequats d'informació i monitoreig, com ara les auditories externes, per verificar l'aplicació de mesures de RSC i donar compte dels seus impactes.

En aquest sentit, l'últim capítol brinda exemples de delictes ecològics i violacions de Drets Humans en ALC, que van portar a diverses organitzacions de la societat civil, tant llatinoamericana com europea, a advocar per la creació d'un marc jurídic-vinculant, que promogui un comportament responsable de les empreses.

A la vista d'informacions tan contradictòries, i sobretot de les denúncies repetides d'agressions al territori, violacions de Drets Humans i destrucció del medi ambient, és indispensable per a la societat civil disposar d'eines per estudiar i fer visible aquests impactes, així com denunciar que algunes empreses estan vinculades amb conflictes que s'han produït o s'estan produint al nostre planeta – cosa que sol ser obviada pels *mass media*.

REPSOL YPF: un cas de ir-responsabilitat social corporativa

En la indústria petrolera, el sector on la majoria de les grans companyies han incorporat en els seus principis i codis de conducta, compromisos amb Drets Humans (Saguier, 2010), un exemple, entre d'altres, és la companyia Repsol YPF, que ambiciona "ser una empresa internacional petrolera i gasista integrada, admirada, orientada al client i a la creació de valor" gràcies a les seves activitats de RSC, descrites en els seus diversos informes⁴. El ORSC retreu a l'empresa la falta de claredat i precisió en aquests informes, i critica diverses de les seves actuacions, tals com el no respecte del dret de les poblacions locals a l'accés als recursos naturals, la falta de transparència sobre les seves despeses per activitats de *lobby*, l'efecte devastador de les seves operacions en les comunitats indígenes a Llatinoamèrica, l'explotació de nous jaciments energètics en zones riques en biodiversitat i les seves societats domiciliades en paradisos fiscals, entre d'altres activitats també condemnades per les poblacions afectades i les xarxes d'organitzacions que lluiten amb elles⁵. Presentarem diversos casos d'agressió territorial per part de Repsol YPF al llarg d'aquest Atles.

² Índex financer que mostra l'evolució conjunta de la cotització de les 35 empreses més importants en la Borsa espanyola.

³ <http://www.observatoriorsc.org>

⁴ Vegeu: http://www.repsol.com/es_es/corporacion/responsabilidad-corporativa/modelo-responsabilidad-corporativa/

⁵ Per saber més, vegeu: Carrión, J. y Gavalda, M. *Repsol-YPF: Un discurso socialmente irresponsable*. Barcelona 2007.

1.3. Noció de conflicte ambiental

Joan Martínez Alier defineix la distribució ecològica com el conjunt de "patrons socials, espacials i temporals d'accés als beneficis obtinguts dels recursos naturals i als serveis proporcionats per l'ambient com un sistema de suport de la vida. Els determinants de la distribució ecològica són en alguns aspectes naturals (clima, topografia, patrons de pluges, jaciments minerals, qualitat del sòl i uns altres). També són clarament socials, culturals, econòmics, polítics i tecnològics." (Martínez Alier, 2004). Una distribució inequitable i un accés desigual a aquests recursos i serveis ambientals, així com tot impacte negatiu d'una activitat econòmica sobre les poblacions locals, pot causar l'emergència d'un conflicte social, ecològic, econòmic, cultural, etc. entre els diferents actors involucrats.

Els *conflictes ecològic-distributius* -també anomenats *conflictes ambientals* o de *justícia ambiental*- poden ser classificats segons els diferents punts de les *commodity chains* (cadena que segueix una mercaderia des que es produeix fins que es consumeix i s'abandonen els seus residus) on succeeixen:

1) conflictes en l'extracció de materials i energia (mineria, petroli, agroindústria, represa hidroelèctriques, pesca), 2) conflictes en la construcció d'infraestructures de transport, 3) conflictes sobre els residus i la contaminació (Martínez Alier, 2006).

En aquests conflictes s'enfronten grups i actors socials múltiples i diversos amb diferents formes de percebre i relacionar-se amb la naturalesa, així que valorar els recursos i serveis ambientals. Valors i pràctiques de la naturalesa que xoquen entre sí, perquè la imposició d'un conjunt de normes culturals assumides com a "naturals" i "universals" no pot funcionar a tots els territoris.

"En un conflicte ambiental es despleguen valors molt diferents, ecològics, culturals, valors que es basen en el dret a la subsistència de les poblacions, i també valors econòmics en el sentit crematístic. Són valors que s'expressen en diferents escales, no són commensurables entre sí" (Martínez Alier, 2006). La diferència entre les perspectives que orienten les actuacions de les empreses multinacionals com les de la classe política i financera del Nord Global, i de les poblacions del Sud Global, són reveladores de l'existència de llenguatges de valoració profundament diferents. És en aquesta dimensió que s'implementen i sovint s'imposen models de desenvolupament amb relacions de poder asimètriques que poden generar greus impactes de diferents tipus a nivell social i ambiental.

1.4. Projecte de Mapatge Col·laboratiu de Conflictes Socio-ambientals (MCA)

1.4.1. Objectius del projecte MCA

El projecte de Mapatge Col·laboratiu de Conflictes Socio-ambientals (MCA) té com a objectiu principal enfortir les xarxes de comunitats involucrades en conflictes ecològic-distributius, facilitant-les-hi l'accés a un instrument molt útil per a la defensa i exercici dels seus Drets Humans i ambientals, així com per despertar la consciència pública, fent visibles aquests conflictes.

Engegat al 2010, aquest projecte proposa llavors elaborar una eina per a la visualització de dades sobre conflictes ambientals. Busca permetre als moviments socials que ho necessitin treballar en xarxa i compartir la seva pròpia informació sobre els conflictes que tracten, descrivint-los i localitzant-los en un mapa.

En última instància, el MCA vol servir per a que totes i tots puguin conèixer els impactes de les activitats de les grans corporacions fora del seu país.

Així, els membres de l'ODG que van participar en el projecte van orientar el seu treball no només a un ús acadèmic, sinó específicament a donar suport als moviments i organitzacions que lluiten pels drets socials i ambientals, amb l'objectiu de treballar en estreta col·laboració amb ells.

1.4.2. Primera aplicació: distribució dels conflictes produïts per ETNs espanyoles a ALC

Com a fase pilot del projecte, l'ODG es va proposar mapar els conflictes ambientals produïts per transnacionals espanyoles a Amèrica Llatina i el Carib.

Els objectius específics d'aquesta fase eren els següents:

- i) identificar un numero rellevant de conflictes ambientals, resolts o no fins avui;
- ii) proporcionar una llista exhaustiva, representativa, metòdica i precisa de casos d'estudi, amb la finalitat de demostrar el caràcter sistemàtic dels impactes danyosos al medi ambient que deriven de les activitats de les transnacionals;
- iii) emmagatzemar informació detallada sobre aquests conflictes en una base de dades, analitzar-los i mapar-los;
- iv) donar suport a les organitzacions que s'enfronten a conflictes ambientals i ajudar-les a fer visible la seva lluita oferint-les un "paquet de mapatge" per treballar en xarxa i compartir informació.

Per això, el projecte es compon de dues eines: una base de dades que compila les dades d'investigació i informació geoespacial, i un mapa virtual. La base de dades conté els camps necessaris per al reconeixement i la ubicació dels casos d'estudi, i el mapa virtual, accessible en línia, serveix com a interfície per representar la distribució i la descripció dels conflictes ambientals produïts pel capital espanyol a ALC.

Cal assenyalar que l'enfocament principal d'aquesta fase no va ser tant la realització d'un estudi en profunditat d'aquests conflictes ambientals, sinó més aviat l'elaboració d'un mapa que contingés un nombre pertinent de conflictes per poder donar compte de la seva extensa distribució geogràfica i el seu caràcter sistemàtic.

Metodologia

Per aconseguir els objectius del projecte, el seu procés de realització es va dividir en quatre fases. En la primera fase es va dur a terme, des de la perspectiva de l'Ecologia Política, una revisió de la literatura existent sobre conflictes ambientals per definir el marc conceptual de l'estudi. Una primera fase destinada també a conèixer i examinar els projectes similars ja existents, amb la finalitat d'oferir un valor afegit a les eines destinades a les xarxes de comunitats en resistència. En la segona fase es va realitzar un treball de recerca i recopilació d'informació sobre conflictes ecològic-distributius produïts per inversions espanyoles a ALC, per establir una llista exhaustiva i ben documentada d'estudis de casos. En la tercera fase es va elaborar una base de dades que conté la informació així obtinguda. Finalment, la quarta fase va desembocar en la creació d'un mapa virtual per fer visible aquesta informació.

La base de dades

Les dades així compilades representen la següent informació per caracteritzar els conflictes ambientals:

- i) nom del conflicte;
- ii) data d'inici del conflicte;
- iii) tipus de conflicte, segons la classificació de Martínez Alier;
- iv) georeferenciació⁶ del conflicte (lloc, país, latitud, longitud);
- v) resum dels fets;
- vi) empreses involucrades (nom, sector, país d'origen, mecanismes de transnacionalització);
- vii) denúncies i suport mediàtic (informes, premsa escrita, llibres, vídeos etc.) relatius al conflicte.

Proporcionar aquesta informació a l'hora d'afegir un conflicte ecològic-distributiu a la base de dades permet no només donar una fidel descripció d'aquest conflicte i de les seves dinàmiques, sinó també posteriorment consultar i extreure informació, produir informes i gràfics, així com realitzar una anàlisi quantitativa dels conflictes basant-se en diversos indicadors.

1.4.3. El concepte de *neocartografia*

La cartografia com a estratègia activista

Al llarg de la història, la cartografia, una activitat exercida per professionals que tenien els coneixements i l'accés als recursos i tècniques necessàries, ha estat un instrument al servei de les institucions i grups dominants, com un dels mecanismes fonamentals per a l'exercici del seu poder i el control social. No obstant això, "al marge del que podríem considerar com unes pràctiques cartogràfiques hegemòniques, minoritàries, elitistes, al servei del poder i/o de la ciència", van emergir cartografies alternatives, "heterogènies, radicals, tàctiques, ciutadanes, participatives, col·laboratives, ambigües, obertament subjectives, quotidianes" (Freire i Villar, 2010).

Aparegut en la dècada dels 90, el moviment conegut com a cartografia crítica, amb arrels en la geografia humana així com entre els mateixos professionals de Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG), busca trencar amb el sistema de mapatge tradicional i destapar les estructures ocultes de poder social gràcies a estratègies d'investigació que prioritzin les pràctiques reflexives, interactives i col·lectives. Planteja construir mapes sobreposant a representacions convencionals i hegemòniques, informacions i sabers populars, invisibles o invisibilitzats per relats dominants. D'aquesta manera, fomenta l'articulació de mirades, pràctiques, problemàtiques i formes de resistència heterogènies sobre un mateix espai geogràfic. És a dir, aspira a exercir una funció crucial en la promoció del canvi social així com en els processos d'apoderament i apropiació de l'espai per part de la ciutadania.

Un nou paradigma en el concepte de cartografia

El concepte tradicional de cartografia com a estudi, producció, gestió i representació d'informació geogràfica a través de mapes geogràfics, territorials etc., s'ha renovat i revolucionat durant les últimes dues dècades.

L'adveniment de les noves tecnologies, i en particular l'aparició de la web 2.0 - que permet a qualsevol usuari ser actor de la concepció, construcció i difusió de continguts,

---

⁶ La georeferenciació permet la localització d'un objecte espacial o d'unes dades en un sistema de coordenades terrestres dades.

de manera col·laborativa, voluntària i coordinada -, ha impulsat l'evolució del mapatge cap a la neocartografia, o cartografia 2.0. La combinació entre la cartografia tradicional, la investigació en imatgeria i el desenvolupament d'instruments en línia, senzills, gratuïts i molt enfocats en l'usuari final i en la integració d'un teixit social, ha ampliat considerablement la capacitat de creació i publicació de mapes.

Aquesta 'democratització' dels SIG així com la important oferta d'informació geogràfica, van afavorir la proliferació d'una multitud d'aplicacions temàtiques i sectorials i van obrir noves possibilitats d'organització i treball per a diferents sectors de la societat. L'exercici de mapatge crític, participatiu i col·lectiu, pot tenir diversos nivells d'acció, des de la creació artística a l'acció directa per a la formulació de polítiques, que se sumen i es complementen, amb l'objectiu de promoure el canvi social.

És en aquesta direcció que l'ODG va impulsar el projecte participatiu i comunitari MCA, tant per afavorir l'apoderament de les organitzacions en resistència com per enfortir les percepcions de relacions de poder asimètriques, desigualtats socials i anticooperació en la relació Sud Global - Nord Global.

1.5. Eina de mapatge del projecte

L'instrument de cartografia crítica idoni per visualitzar els fenòmens, encara invisibles per a molts, que són els conflictes ambientals produïts per ETNs espanyoles a ALC, havia de complir amb els següents criteris: fort impacte visual, bona representació dels conflictes i de la seva distribució, gratuïtat, facilitat d'ús, facilitat per replicar el treball i adaptar-ho a diverses finalitats, facilitat en compartir dades (eina participativa i col·laborativa), facilitat d'actualització.

L'elecció es va dirigir llavors cap a *Google Earth*⁷ i *Google Maps*⁸, malgrat l'inconvenient de dependre de la tecnologia d'una empresa transnacional, són sense dubte les eines sens dubte de major èxit i més representatives dels *mashups* (web híbrides) geogràfics, i fan accessibles a qualsevol ciutadà informacions i pràctiques que abans eren reservades a una minoria.

Així mateix, brinden al projecte un ampli ventall de funcionalitats, com ara la possibilitat de crear mapes personalitzats en 2d (*Google Maps*) i en 3d (*Google Earth* i *Google Maps*), sobreposant la localització i un quadre descriptiu dels conflictes - que pot contenir text amb fotos i vídeos incrustats - sobre imatges de satèl·lit, mapes o imatges de relleu, i creant diverses capes. A més d'aquestes funcionalitats, *Google Earth* permet traçar i gravar recorreguts de les marques de posició així creades o 'volar' a qualsevol d'aquestes en el seu globus virtual. Es pot treballar en xarxa i compartir el contingut dels mapes produint PDFs, enviant imatges o marques de posició per correu electrònic. Consultable a través de diversos navegadors, *Google Maps* ofereix la possibilitat d'elaborar mapes conjuntament amb altres usuaris, i compartir-los amb tothom, incrustant-los en *blocs* o llocs web, o proporcionant els seus enllaços.

Malgrat tots aquests avantatges, cal reconèixer que els mapes de *Google*, com la gran majoria dels mapes en línia, es basen en dades geogràfiques proporcionades per altres organitzacions, que presenten l'inconvenient d'estar protegits per lleis de copyright i de ser relativament estàtics. L'ús d'imatges pròpies i representatives de l'impacte ambiental permetria resoldre parcialment el problema.

⁷ Programari lliure que existeix en versió d'escriptori, web o per a mòbils. Per a més informació o per descarregar-ho: <http://www.google.es/intl/es/earth/index.html>

⁸ <http://maps.google.es>

1.5.1. Mapes de conflictes ambientals

La base de dades del projecte MCA conté actualment 113 conflictes, produïts per 55 companyies, de les quals 33 són espanyoles⁹ (entre les quals 10 cotitzen en l'IBEX 35), a 15 països d'Amèrica Llatina i el Carib. Aquests conflictes són representats per 169 marques de posició en el mapa virtual¹⁰.

Els casos presents en la base de dades reflecteixen el panorama de la penetració de les corporacions espanyoles durant les últimes tres dècades a la regió i en sectors com els serveis financers, els recursos naturals (extracció de minerals i combustibles fòssils, etc.), els serveis públics (aigua, transport, energia), l'agroalimentari, la construcció i les infraestructures, la tecnologia i el turisme. Per donar compte de la incidència de l'economia espanyola fora de les seves fronteres en la seva globalitat i de la varietat de sectors implicats, es va prendre en consideració les activitats de les següents empreses:

Taula 1. Empreses espanyoles involucrades en conflictes a ALC, per sector

Sector	Empreses
Serveis financers i banc	BBVA, Santander, Caja Madrid, CaixaNova, Banco de Galicia
Serveis públics (aigua)	AgBar, Canal de Isabel II, Aguas de Bilbao
Agroalimentari (pesca)	Pescanova, Calvo
Turisme y hosteleria	Riu Hotels, Sol Melia, Occidental Hoteles, Barceló, Globalia, Grupo Piñero, Grupo Mar
Energia	Gas Natural, Endesa, Unión Fenosa, Iberdrola, CEPSA
Extractives (combustibles fòssils, mineria i matèries primeres)	Respsol YPF
Construcció i infraestructures	FCC, Grupo Afirma, Grupo Sánchez, Dragados, ACS
Altres	SOCOIN, Fadesa, Abengoa, Proactiva, ENCE

Elaboració pròpia a partir de la base de dades MCA (2010)

⁹ Les altres empreses són companyies majoritàriament llatinoamericanes, involucrades en els projectes en els quals van participar aquestes 33 ETNs espanyoles.

¹⁰ Una marca per empresa espanyola involucrada en un conflicte - diverses empreses espanyoles poden ser involucrades en un mateix conflicte.

Mapa 1. Conflictes ambientals generats pel capital espanyol a ALC

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

En cada lloc on una o més empreses espanyoles estan involucrades en un conflicte, ha estat situada una marca de posició, usant el logotip de l'empresa com a icona. En fer clic sobre aquesta, s'obre la fitxa relativa al conflicte, amb una descripció dels actors, dels fets i del dany causat, així com una foto representativa del cas i uns enllaços pertinents per anar aprofundint el seu estudi (vegeu mapa 7). Les marques de posició estan distribuïdes en diverses capes, amb la finalitat de donar a l'usuari la possibilitat de visualitzar la informació en la forma que millor s'adapti al seu treball. El mapa pot llavors ser visualitzat segons tres capes: per país, per empresa i per sector d'activitat.

Els països on van ser reportats els conflictes estudiats són: Argentina, Bolívia, Brasil, Colòmbia, Costa Rica, Xile, Equador, El Salvador, Guatemala, Mèxic, Nicaragua, Perú, República Dominicana, Uruguai i Veneçuela.

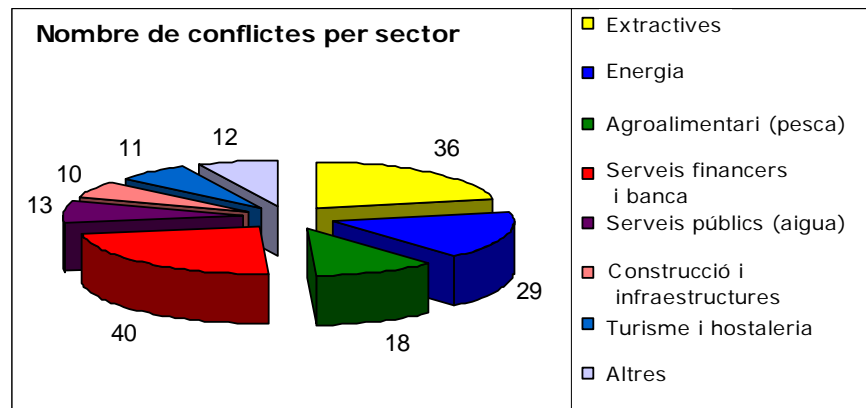
Proposem en els següents apartats uns mapes, per exemplificar el resultat visual obtingut i evidenciar com de nombrosos i generalitzats que són els danys causats per inversions de capital espanyol a ALC.

1.5.2. Anàlisi dels resultats

En aquesta secció exposarem les xifres més pertinents, fruit de les estadístiques elaborades a partir del treball de recerca, per entendre l'amplitud i la gravetat de l'anomenat 'deute ecològic'¹¹ i social de les transnacionals espanyoles.

Gràfica 1. Nombre de conflictes per sector

Elaboració pròpia a partir de la base de dades MCA (2010)

Els sectors que generen més impactes són llavors els de l'**extracció de combustibles fòssils, matèries primeres i minerals**, i els serveis financers.

L'explotació dels recursos naturals d'ALC ha estat històricament font de conflictes entre les comunitats locals i les companyies extractives (minería, petroli i gas principalment), conseqüència dels greus impactes que genera sobre les poblacions i el medi ambient.

Per exemple, podem destacar algunes agressions a territoris indígenes per part de Repsol YPF, primera empresa del mercat espanyol i novena empresa del món en el sector dels hidrocarburs, que té el 95% de les seves reserves (dades del 2005) i el 88% dels seus resultats d'explotació (2004) localitzats a Amèrica Llatina i el Carib.

Colòmbia brinda exemples de violacions de drets humans, conflictes armats i amenaces al medi ambient com a resultat de l'exploració del petroli per Repsol YPF, en particular a la zona de Arauca¹².

Des de 1997, Repsol YPF conjuntament amb British Gas han anat explotant les reserves de gas natural situades al territori Guaraní del sud bolivià. La perforació de diversos pous, la construcció de ductes, la construcció de línies sísmiques, la instal·lació de campaments de treballadors, l'obertura de senders - entre d'altres activitats- van afectar la flora silvestre de l'àrea, la qualitat i integritat de les aigües superficials i subterrànies, i van participar en l'erosió dels sòls. A més, les activitats hidrocarburíferes han generat impactes en els valors culturals del poble Guaraní, a causa de la profanació d'un lloc sagrat i la introducció del consum d'alcohol i de la prostitució. Així mateix, s'han produït

¹¹ El concepte de *deute ecològic* representa el deute contra els països del Nord Global amb els del Sud Global per les seves importacions (quals preus no inclouen diversos costos socials i ambientals, locals i globals) i el seu ús gratuït de serveis ambientals dels quals s'apropia unilateralment (Martínez Alier, 1998). <http://www.deudaecologica.org/>.

¹² Vegeu: Red Europea de Hermandad y Solidaridad con Colombia et al. *Colòmbia se desangra, Repsol se enriquece*. 2007; y: Pulido A. *La operació de Repsol YPF en Colòmbia*. Instituto Nacional Sindical. CED-INS. Colòmbia, 2007.

casos d'embaràs i abandó de dones indígenes per part de treballadors petrolers, afeblint els ancestrals valors comunitaris i familiars del poble Guaraní¹³.

Mapa 2. Conflictes ambientals generats per Repsol YPF

Amèrica Central i Mèxic

Amèrica Llatina

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

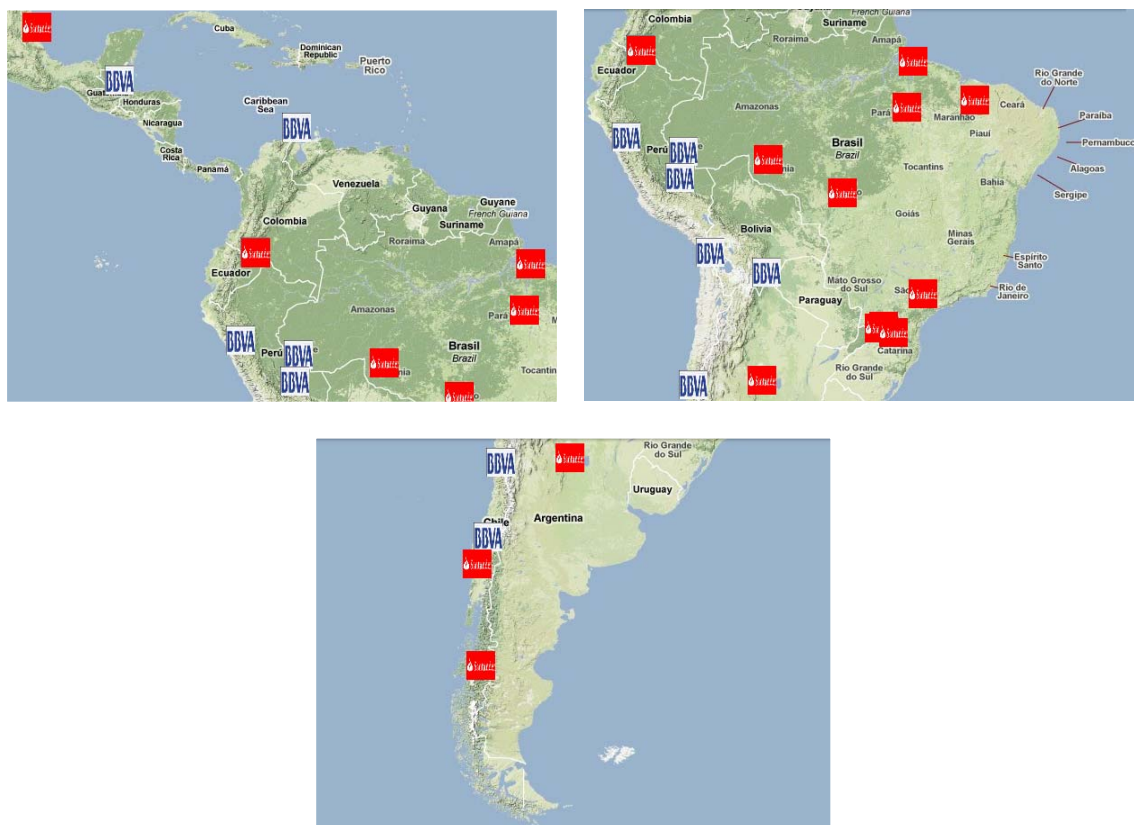
Mentre que els impactes de les indústries extractives poden semblar obvis, donada la visibilitat de les seves activitats, els impactes generats pels **mecanismes financers** són menys coneguts, per ser ocults. Aquest estudi permet aleshores evidenciar la responsabilitat social i ambiental dels organismes financers, a través del seu suport a activitats que generen conflictes ambientals a ALC. En el cas espanyol, les institucions financeres principals que, amb l'objectiu de buscar el màxim benefici, vulneren els Drets Humans i participen en la degradació del medi ambient, són el Banco Santander i el

¹³ Segons denúncies per part d'Assemblea del Poble Guaraní de Itika Guasu.

Banco Bilbao Biscaia Argentaria (BBVA)¹⁴. Segons les dades compilades durant el treball de recerca, estan involucrades en 18 i 19 conflictes respectivament, en alguns dels quals estan involucrades empreses espanyoles tals com Repsol YPF i Endesa.

A més, en el marc d'aquest treball s'ha tingut en compte solament les inversions directes dels bancs, o sigui el finançament de les activitats de transnacionals espanyoles als països d'ALC. Si la recerca fos en la seva participació indirecta, com a accionistes de ETNs que produeixen conflictes -com Repsol YPF, Unión Fenosa, Gas Natural, AgBar, Abertis, Endesa, etc.¹⁵-, serien responsables d'un nombre encara major de conflictes -per exemple BBVA, accionista a 3,32% de Repsol YPF¹⁶, responsable de 19 conflictes; i La Caixa (Criteria), que participa en el 12,71% de Repsol YPF, 35,5% de Gas Natural, 23% de AgBar, 21% de Abertis, 5% de Telefónica i 20% de Inbursa. En conseqüència, són coresponsables dels impactes generats per les activitats d'aquestes empreses que, en molts casos, han augmentat les desigualtats socials i els impactes en el medi ambient i en la biodiversitat.

Mapa 3. Conflictes ambientals generats pels serveis financers a ALC

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

¹⁴ Per saber més sobre 'finances fosques' i 'finances ètiques', vegeu: <http://finanzaseticas.org/category/documentacion/publicaciones-setem/>.

¹⁵ Vegeu http://www.odg.cat/es/inicio/enprofunditat/plantilla_1.php?identif=7, per conèixer detalladament la taxa de participació accionaria de BBVA, Santander, La Caixa en les ETNs espanyoles.

¹⁶ Dades de la borsa espanyola.

Mapa 4. Fitxa del cas Santander/BBVA/Repsol al Parc Nacional Yasuní, Equador

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

En el **sector de la pesca**, les activitats i infraestructures desplegades per Pescanova a Argentina, Brasil, Xile, Equador, Mèxic, Nicaragua, Perú i Uruguai participen en la sobreexplotació dels principals recursos pesquers locals i la conseqüent degradació dels ecosistemes. A més de violar els drets dels seus treballadors i dels pescadors artesanals de les zones afectades¹⁷.

En el **sector de l'energia elèctrica**, les centrals hidroelèctriques d'Unión Fenosa i Endesa a ALC afecten, de manera sistemàtica, els recursos físics i biòtics dels rius on estan construïdes les represes. Aquests impactes repercuteixen negativament en les terres properes, poblades per comunitats indígenes que en general no van ser consultades abans de les obres i en alguns casos van ser desplaçades.

Com a conseqüència de la privatització dels serveis públics a Colòmbia, Argentina, Xile i Uruguai es va concedir la gestió del sector de l'aigua a empreses com ara Aguas de Barcelona (AgBar) i Canal de Isabel II, i van fer inaccessibles els serveis de sanejament i de proveïment d'aigua potable als més desfavorits¹⁸. Un altre exemple ho constitueix Aigües de Cartagena en la qual participa AgBar des de 1995. Solament un 8% de les aigües residuals són tractades (2005), la resta es canalitza a les llacunes, pantans i llacs situats a les zones marginals de la ciutat, causant una deterioració irreversible als aiguamolls i un risc greu per a la població que utilitza aquestes aigües per a usos domèstics, i afecta nombroses espècies de plantes i animals aquàtics¹⁹.

¹⁷ Per saber més, vegeu: <http://www.noetmengiselson.org/spip.php?rubrique12>

¹⁸ Ingeniería Sin Fronteras. *Con el agua al cuello. El proceso de mercantilización de la gestión del agua*. Barcelona, 2008.

¹⁹ Ortega, M. (coord). *El Deute Ecològic Espanyol. Impactes socials i ambientals de l'economia espanyola a l'exterior*. Sevilla, 2005.

Mapa 5. Conflictes ambientals generats per Pescanova a Xile i Uruguai

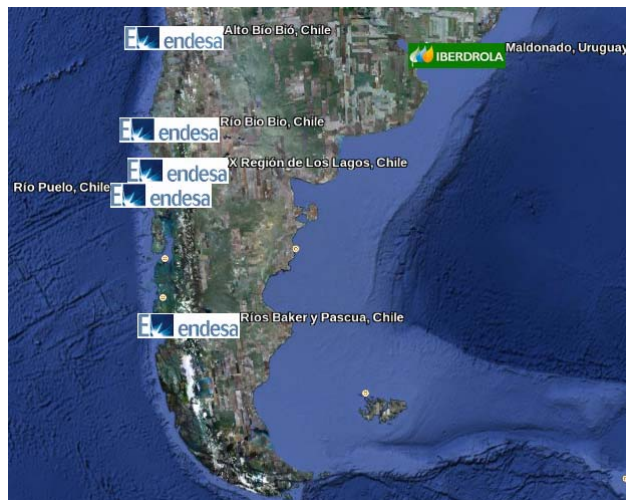
Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

Mapa 6. Conflictes ambientals generats pel sector de la Energia Elèctrica

Amèrica Central i Mèxic

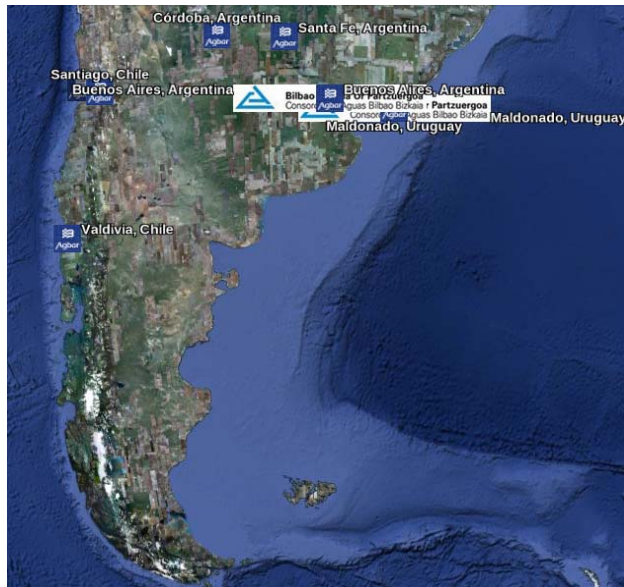
Con Sud

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

En el **sector del turisme i hostaleria**²⁰, la construcció de megaprojectes hotelers per part de Riu Hotels, Sol Meliá, Occidental Hotels, Barceló, Globalia, Grup Piñero i Grup Mar, ha contribuït a la transformació radical del litoral del Carib. Són així responsables de casos flagrants de destrucció dels ecosistemes locals i d'agressió contra la fauna i la flora, especialment tortugues marines, palmeres i manglars, en zones d'especial bellesa paisatgística i alta biodiversitat, com el cas d'algunes zones verges de platja, a República Dominicana, Costa Rica i Panamà (Buades, 2006).

Mapa 7. Conflictes ambientals generats pel sector de l'aigua al Con Sud

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

Mapa 8. Conflictes ambientals generats per empreses hoteleres a Centre Amèrica

A Mèxic

²⁰ Veure els estudis del Grup d'Investigació de Sostenibilitat i Territori (GIST) en geoeconomia i geopolítica turística.

A Costa Rica

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

En el cas d'aquests últims dos mapes, la superposició dels logotips de les empreses hoteleres Riu Hotels, Sol Meliá i Grup Barceló entre unes altres, en les costes Mexicana i Costa-riquenya deixa clara la "invasió" del litoral, per part d'aquestes companyies.

Els països on més conflictes han estat estudiats en el marc d'aquest projecte són Brasil (30 conflictes), Xile (29 conflictes), Argentina (19 conflictes) i Mèxic (18 conflictes). Uns resultats poc sorprenents atès que, tal com hem vist anteriorment, aquests països concentren gran part de la IED en el continent.

Per acabar, entre les poblacions més afectades per les activitats de les ETNs espanyoles es troben les comunitats indígenes instal·lades als territoris explotats, que veuen la seva aigua contaminada, els seus boscos destruïts, la desaparició d'espècies terrestres i aquàtiques de plantes i animals que fan part del seu entorn i de vegades de la seva vida quotidiana (la seva alimentació, el seu treball, etc.). També sofreixen els desplaçaments forçosos i la violència en general, la pèrdua de sobirania alimentària, les malalties, els impactes del canvi climàtic, i altres conseqüències de l'agressió al seu territori.

Els propers dos capítols estan dedicats a l'estudi de dues aplicacions posteriors del projecte MCA: el mapatge de la responsabilitat de l'economia catalana sobre la biodiversitat global i dels casos examinats durant el *Tribunal Permanent dels Pobles – Madrid 2010*.

2. Anticooperació ambiental catalana

L'organització econòmica i política de les societats del Nord Global representa cada vegada més una pressió ambiental insuportable en territoris aliens.

Es defineix a l'anticooperació ambiental com aquella produïda pel conjunt de decisions polítiques o empresarials "i usos i costums tant a nivell individual com a col·lectiu que des del Nord Global afecten de forma negativa a qualsevol ecosistema del Sud Global. Aquest conjunt d'interferències incideixen a més amb freqüència en els drets humans, econòmics, socials, culturals i ambientals de les poblacions locals". (Llistar, 2009).

La interrelació entre el sistema natural i l'activitat econòmica és un fet essencial que subjeu al concepte de desenvolupament sostenible. Per tant, "és fonamental aconseguir una major comprensió sobre les diferents formes en les quals les activitats econòmiques tenen un impacte ambiental, així com sobre els vincles i les dinàmiques que impulsen les inversions, i les relacionen amb la tecnologia, els serveis, l'accés als recursos genètics, la innovació, la indústria de béns i serveis ambientals, l'energia, així com els mercats incipients que estan generant els imperatius ambientals globals" (Schaper, 2007).

En aquest capítol posem l'accent en el cas de l'anticooperació ambiental produïda pel metabolisme social català i proposem representar la distribució geogràfica dels seus impactes sobre la biodiversitat global. A través d'aquesta segona aplicació de l'eina de mapatge, pretenem donar elements de resposta a preguntes tals com: en quina mesura les importacions i la IED catalanes contribueixen a generar impactes sobre la biodiversitat global? Són el patró de consum i les polítiques d'importació de béns a Catalunya ambientalment adequades o es tracta de models que augmenten la vulnerabilitat ambiental dels països proveïdors?

2.1. Criteris de responsabilitat exterior de la economia catalana

Arran de la creixent internacionalització de la seva economia i dels seus impactes a l'exterior, Catalunya ha d'assumir una responsabilitat cap a la conservació de la biodiversitat global. En aquest sentit, al 2009, l'Observatori del Deute en la Globalització va elaborar l'informe *Introducció de criteris de responsabilitat exterior en la futura llei de biodiversitat*.

El seu treball es va centrar en la "identificació i justificació d'elements legislatius que considerin els diferents actors de la societat catalana: administració, empresa, consumidors, diversitat de polítiques sectorials, models productius i de consum, etc". Els àmbits d'interès anaven "des dels impactes que puguin tenir les inversions catalanes a l'exterior sobre la biodiversitat i la conservació natural fins als impactes de les importacions, passant, per exemple, per les interrelacions entre polítiques de biodiversitat i cooperació per al desenvolupament o internacionalització de l'empresa" (Llistar et al., 2009).

"La salut ambiental a Catalunya no es pot garantir sense vetllar per la conservació de la naturalesa i la biodiversitat fora de les seves fronteres" (Llistar et al., 2009).

Gràfica 2. Mecanismes transnacionals generadors d'anticooperació ambiental i de deute ecològic – el cas de Catalunya

Elaboració ODG (2009)

La informació presentada a continuació és íntegrament - i en alguns casos textualment - extractada d'aquest informe del ODG.

2.2. Consum, importacions catalanes i pèrdua de biodiversitat global

En aquesta secció s'il·lustra la pressió que exerceixen el consum i les importacions catalanes sobre l'ambient als països del Sud, mitjançant els quatre mecanismes d'anticooperació ambiental representats en el gràfic anterior.

L'Estat Espanyol és la 12a potència econòmica amb la major importació de mercaderia del món (Organització Mundial del Comerç, 2006), i Catalunya representa una part significativa del volum de mercaderies importades. En els darrers 15 anys, les importacions des de la resta del món han augmentat un 75% (Sendra Sala et al., 2007; Llistar et al., 2009).

2.2.1. Energia: petroli, gas i urani

Al 2006, el 93% de l'energia primària consumida a Catalunya era produïda a partir de recursos naturals no renovables (el petroli i els seus derivats en un 48,1%; gas natural en un 23,2%; i urani en un 22,4%), i per tant implicava una dependència de la província envers altres països. El petroli s'importa majoritàriament de Líbia (19%) i Algèria (14%), de Mèxic (13%) i Rússia (6%). En el cas del gas, gairebé el 75% prové d'Argèlia i la resta, de països com ara Rússia, Mèxic, Líbia, Nigèria, Oman, Qatar, Trinidad i Tobago i Egipte. Les importacions de petroli i gas s'han duplicat en el període que va del 1990 al

2005. Per últim, l'urani, a partir del qual s'alimenten les centrals nuclears, s'importa en un 60% i prové de Rússia (27,7%), Canadà (16,6%) i sobretot de països africans: Nigèria (13,6%), Àfrica del Sud (10,1%) i Namíbia (6,4%) (Balanç Energètic, ICAEN 2006.)

Els perjudicis de les diverses fases de producció d'energia (exploració, construcció, extracció, operació ordinària) es troben concentrats en àrees d'alta biodiversitat o "hotspots" del nord de l'Àfrica i de l'Orient Mitjà. Els seus principals impactes són la desforestació, la pèrdua i la fragmentació d'hàbitats i paisatges, i l'erosió, la degradació i la contaminació de les aigües i del sòl.

Mapa 9. Zones impactades per les importacions de petroli, gas i urani a Catalunya

Elaboració ODG-Grup MCA (2011)

2.2.2. Energia: agrocombustibles

Davant fenòmens com ara el canvi climàtic, la inseguretats energètica i l'esgotament de les reserves globals d'hidrocarburs, s'ha impulsat la producció dels agrocombustibles (AC) carburants líquids elaborats a partir de matèries primeres agrícoles. Una alternativa als combustibles fòssils, vinculada a una política de reconversió agroenergètica a nivell mundial, controvertida pels conflictes socio-ecològics distributius que pot engendrar.

En el cas de la UE, al 2008 es va aprovar la *Directiva Europea de Promoció d'Energies Renovables*, que fixa per l'any 2020 un mínim de 10% de combustibles "alternatius" (principalment AC) en l'àmbit del transport terrestre.

Les plantes de biodièsel catalanes poden utilitzar olis usats i vegetals, provinents de la soja, la palma africana, la colza i el girasol, i les plantes de bioetanol, canya de sucre, blat de moro i cereals. Respondre als objectius d'agrocarburants fixats per les directives europees implica una producció a gran escala de matèries primeres (cultius energètics). Perquè Catalunya no disposa de les terres necessàries per conrear aquestes matèries primeres i les importa des d'Argentina, Brasil, EUA, Paraguai, Malàisia i Indonèsia.

Entre els impactes destacats, els principals són: la desforestació per convertir la superfície de bosc en plantacions; la pèrdua i erosió del sòl; l'eutrofització i sobreexplotació de recursos hídrics; l'augment d'emissions de gasos amb efecte

d'hivernacle; i l'empobriment de la diversitat agrícola per l'expansió de monocultius i transgènics.

Mapa 10. Zones impactades per les importacions d'agrocombustibles a Catalunya

Elaboració ODG-Grup MCA (2011)

2.2.3. Minerals

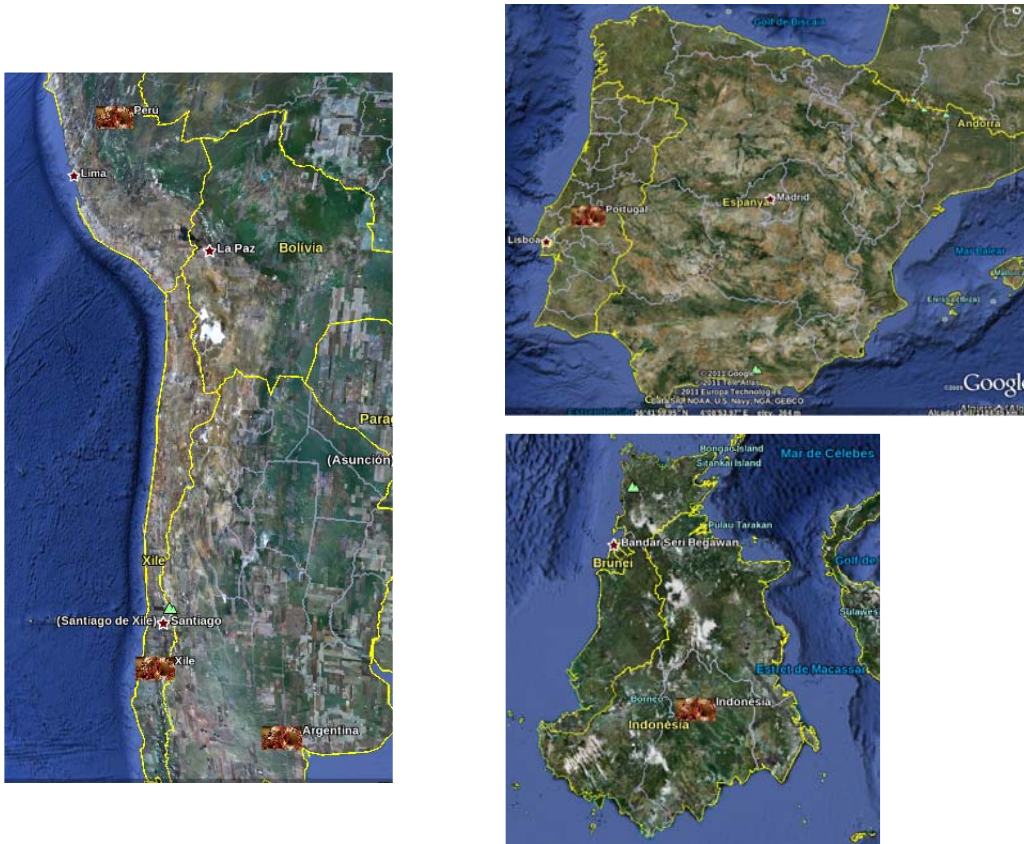
A causa de l'escassetat generalitzada de minerals metàl·lics al territori català, al voltant del 50% dels minerals importats són matèries primeres o productes acabats i semi-manufacturats d'origen metàl·lic. A Catalunya, les importacions de minerals han augmentat en un 71% entre el 1990 i el 2004.

En particular, el concentrat de coure importat al 2004 es va obtenir majoritàriament de Xile (37,4% en valor monetari), Indonèsia (33,7%) i Portugal (11,4%). I també altres països: Argentina (5,7%), el Perú (3,7%) i altres (8,1%).

L'extracció de minerals metàl·lics està provocant impactes socio-ambientals importants als països d'origen: la destrucció directa de lleres fluvials i planes al·luvials; la contaminació d'aigües superficials i freàtiques (especialment salinització i acidificació); l'abocament de metalls pesants i àcids, cosa que condiciona la reproducció; la bioacumulació de contaminants, etcètera. Aquests impactes estan provocant: la mort directa de la fauna i la flora; la pèrdua d'espècies endèmiques i de variabilitat genètica; la destrucció de la geobiodiversitat i l'expulsió; a més de greus problemes per les comunitats indígenes.

Mapa 11. Zones impactades per las importacions de minerals a Catalunya

Elaboració ODG-Grup MCA (2011)

2.2.4. Productes agrícoles

Catalunya és la principal importadora de soja de l'Estat Espanyol. Al 2007 va importar el 86,2% de la soja en gra, el 52,7% de les farines de soja (tortes oleaginoses) i el 41,9% de l'oli de soja que va importar tot l'Estat Espanyol. el 88% de la soja es destina a l'elaboració de pinsos per a la producció de carn, el 60% de la qual sent carn porcina. A l'Argentina i Brasil, l'expansió de les plantacions de soja en forma de monocultiu ha avançat a un ritme dramàtic en els últims anys, amb les corresponents conseqüències per als drets humans i la biodiversitat.

El cultiu de cafè a Vietnam, Brasil, Colòmbia i Costa d'Ivori, mitjançant pràctiques intensives (utilitzant agroquímics), ha eliminat diverses espècies de plantes.

En última instància, Catalunya compra a l'exterior 2.834 tones de flors i capolls frescos (dades del 2005); la meitat correspon a roses i clavells, provinents de Colòmbia i Kenya. S'estima que la quantitat d'aigua utilitzada pel sector de les roses a Colòmbia equival a una ciutat de 600.000 habitants. A Colòmbia cada dia es produeixen de mitjana cinc intoxicacions al sector floricultor. Per cada ha. de rosa i per cada ha. de clavell es produeixen entre 40 i 150kg al mes de residus, la major part dels quals impregnats amb pesticides²¹.

²¹ Vegeu: Campanya *No et Mengis el Món* i *Censat Agua Viva* (2005)

Mapa 12. Zones impactades per les importacions de productes agrícoles a Catalunya

Elaboració ODG-Grup MCA (2011)

2.2.5. Pesca i aqüicultura

La crisi global del sector pesquer és palesa i ha estat ben documentada i alertada per científics i per la societat civil. Segons la FAO, el 50% dels estocs monitoritzats es troben completament explotats; el 25% està, o sobreexplotat o esgotat o recuperant-se de l'esgotament; i el 25% restant està subexplotat o moderadament explotat.

Al 2006, les importacions espanyoles de productes pesquers eren de 1656 milers de tones i les exportacions, de 922 milers de tones, aproximadament la meitat. La "producció" domèstica va ser de 734 milers de tones. Les importacions espanyoles de gambetes –d' aqüicultura- han experimentat un dels creixements més grans de totes les importacions. L'evolució de les importacions de gambetes entre 2003 i 2008 mostra un augment anual mitjà del 4%. Els països amb major incidència en aquest augment de les importacions són la Xina, l'Argentina, Equador i el Marroc.

Els acords de pesca entre la Unió Europea i tercers països produeixen impactes mediambientals i socials greus en àrees amb poca capacitat de regulació pròpia: introducció d'espècies exòtiques; sobrepesca i extinció local d'espècies; alteració d'ecosistemes costaners; afectació d'espècies i ecosistemes d'importància cultural; i pèrdua de sobirania alimentària. Cal destacar les importacions de gambetes, tonyina vermella, salmó i perca del Nil com a exemples concrets de consum català que ocasionen importants impactes en la biodiversitat mundial.

Mapa 13. Zones impactades per les importacions de pesca y aqüicultura a Catalunya

Elaboració ODG-Grup MCA (2011)

2.2.6. Espècies en perill d'extinció

La sobreexplotació d'espècies salvatges (mitjançant la caça furtiva, el comerç d'espècies exòtiques, el consum de carn i pells, etc.) és un dels factors que més ha contribuït a la davallada d'espècies terrestres durant els darrers 50 anys i la principal força motriu de pèrdua de biodiversitat en els sistemes marins. La sobreexplotació implica l'extracció d'individus d'una població per sobre dels nivells de regeneració natural. Les motivacions humanes del comerç de vida silvestre estan relacionades amb l'alimentació i la restauració, la producció de combustible, l'elaboració d'artesanía, l'ús de materials per a la construcció, la confecció de roba de vestir, la cura de la salut, usos religiosos, col·leccionisme i hobbies com l'amuntegament de trofeus de caça.

La bioprospecció –l'exploració de la biodiversitat en busca de recursos genètics i bioquímics valuosos— és un negoci en expansió accelerada. El sector farmacèutic a Catalunya es va gastar l'any 2002 1.566 M€ en matèries primeres. Per exemple, per a Catalunya l'Àfrica constitueix una veta rica i rendible de matèries primeres i de coneixements per l'elaboració de nous fàrmacs, aliments, cosmètics i altres productes de la biodiversitat. Al 2006-2007, Catalunya va importar la quantitat de 200 tones d'escorça i extracte de prunus africana (cirerer africà) de Camerun. Es tracta d'un arbre de bosc de muntanya que posseeix propietats medicinals en relació al tractament de la hiperplàsia prostàtica benigna, raó que ha motivat un comerç internacional anual amb un valor aproximat de 220 milions de dòlars.

Mapa 14. Zones impactades per les importacions d'espècies en perill d'extinció a Catalunya

Elaboració ODG-Grup MCA (2011)

2.3. Inversió Directa Exterior (IDE) catalana i pèrdua de biodiversitat

La IDE catalana està centrada en els sectors de la indústria (energia i aigua representen un 15,7%), alimentari (11%), indústria química (12 %). El sector serveis abasta l'hoteleria (1,1%), els transports i comunicacions (17,6%) i les finances i assegurances (9,5%) (Idescat, 2007).

La UE és el principal destí de les inversions catalanes (França, Alemanya i el Regne Unit principalment) amb el 66% de les inversions. Tot seguit de l'Amèrica Llatina i el Carib (23%), dins la qual Mèxic i el Brasil són els països que més inversions reben i amb major predomini d'implantacions productives.

Empreses amb seu a Catalunya i/o accionariat d'origen català tals com La Caixa, AgBar, Gas Natural, Repsol YPF i Unión Fenosa, perjudiquen o estan produint pèrdues de biodiversitat en ecosistemes vulnerables (en els mapes exposats del primer capítol es pot observar com la majoria d'aquests impactes danyosos sobre el medi ambient es produeixen a ALC).

2.4. Impactes potencials de l'AOD sobre la biodiversitat global

L'Ajut Oficial al Desenvolupament (AOD) català ha experimentat un fort increment durant els darrers anys, ascendint a 57 milions d'euros al 2010 (ACCD, 2010).

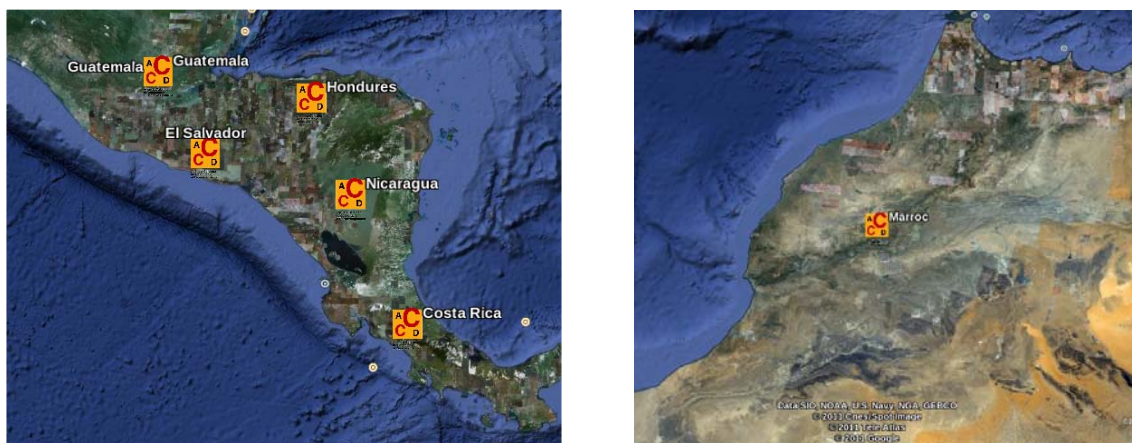
Un creuament entre els països prioritaris per l'AOD catalana, i els punts de concentració crítica de biodiversitat, demostra que la cooperació catalana es desenvolupa en regions d'alta concentració de biodiversitat. Per tant, els seus projectes presenten un alt risc

d'interferir negativament sobre la biodiversitat dels països del Sud, a nivell específic, ecosistèmic, genètic o geomorfològic o bé en la dimensió funcional de la biodiversitat.

Alguns projectes impulsats des de la cooperació oficial catalana estan vinculats a enfocaments productivistes i comercials que no tenen en consideració ni la redistribució de passius i actius ambientals que comporten, ni les externalitats sobre tercers actors que poden provocar. En particular caldria prestar especial atenció als projectes de la convocatòria conjunta ACCD-COPCA, dels què no se'n sap l'impacte però que presenten potencials riscos, i que tenen objectius com la millora de la productivitat de les PIMES metal·lúrgiques a Marroc; la consolidació de vincles tècnics i comercials entre empreses catalanes i salvadorenques productores i processadores de plantes medicinals a El Salvador; el projecte *Business Angels* i la transmissió de *know-how* patronal a Nicaragua, Costa Rica, Hondures i El Salvador; la reactivació econòmica i sanejament ambiental del territori de la conca del Ilac a Guatemala; entre d'altres.

Mapa 15. Zones potencialment impactades per la AOD catalana

Elaboració ODG-Grup MCA (2011)

3. Anticooperació biregional UE-ALC: TPP Madrid 2010

El perfil econòmic de ALC està estretament vinculat a l'expansió del capital, en particular europeu, que té lloc a la regió, a nivell tant geogràfic com sectorial, i que es beneficia del suport polític i econòmic de diversos organismes a nivell estatal, regional i global. Tal com hem assenyalat precedentment, les activitats de les empreses transnacionals a la regió han produït i segueixen produint greus impactes sobre el medi ambient, i constitueixen així, per a les comunitats locals, una agressió al seu territori.

Tal com veurem en aquest capítol, la seva presència i les seves males pràctiques s'acompanyen també de l'existència de nombrosos casos de conflictes de tipus laboral o socioeconòmic. Mentre que el nombre creixent de denúncies de l'actitud irresponsable de les ETNs evidencia el seu paper davant la violació dels Drets Humans, engrossint així el seu "currículum ocult", persisteix l'absència de mecanismes adequats d'informació i control per donar compte dels seus impactes, així com d'un marc normatiu nacional i internacional que reconegui i condemni els impactes de les activitats de les ETNs, i protegeixi els Drets Humans de les seves víctimes.

En aquest capítol proposem l'estudi de mecanismes d'anticooperació UE-ALC, a través dels casos presentats davant el Tribunal Permanent dels Pobles - Madrid 2010.

3.1. Mapatge dels casos del TPP Madrid 2010

Al maig de 2010, en el marc de la Cimera dels Pobles "Enlazando Alternativas IV", la Red Birregional Europa-América Latina y el Caribe va convocar la sessió del TPP "La Unió Europea i les empreses transnacionals a Amèrica Llatina: polítiques, instruments i actors còmplices de les violacions dels Drets dels Pobles".

Els objectius centrals eren, d'una banda, denunciar públicament els crims comesos per les empreses transnacionals i els impactes de les seves activitats sobre els Drets Econòmics, Socials i Culturals. I d'altra banda fer visible la coresponsabilitat i complicitat de les institucions i polítiques de la UE, així com de les elits llatinoamericanes, per afavorir i brindar impunitat a les companyies multinacionals europees a ALC.

Aquesta sessió del TPP va ser una clara expressió de les lluites socials i polítiques en tots dos continents. Es van exposar 27 casos de violacions als Drets Humans, laborals i ambientals comesos per més de 25 empreses transnacionals amb base a la Unió Europea (Alemanya, Àustria, Espanya, França, Finlàndia, Holanda, Itàlia, Gran Bretanya, Noruega, Suïssa) i les seves filials y/o subcontractes en tota Amèrica Llatina i el Carib. Aquests casos van ser el resultat d'amplis processos de recopilació i sistematització de documentació i nombrosos testimoniatges per part de víctimes i experts. Van ser presentats per 89 organitzacions (sindicats, moviments pagesos i indígenes, ecologistes, defensors de drets humans, grups de solidaritat, observatoris de les transnacionals, comunitats afectades, ONGs, etc.).

Al final del TPP Madrid 2010, els casos estudiats van ser "mapats"²², per representar la seva distribució espacial a Amèrica Llatina i el Carib, però també per fer visibles les futures aliances a enfortir, tant a nivell nacional, com en la lluita contra una mateixa empresa o un mateix organisme de poder.

²² Vegeu: <http://www.enlazandoalternativas.org/spip.php?article847>

Mapa 16. Mapa global detallat de les empreses i institucions europees denunciades en el TPP (Madrid, 2010)

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

Els sectors més representats en aquesta sessió del TPP van ser els de les extractives (8 casos), de l'agroalimentari, agroindústria i agrotòxics (6 casos), i de l'energia elèctrica (4 casos). A més, aquests conflictes impliquen a nombroses entitats financeres, per donar suport a les empreses incriminades, com es pot observar en els flagrants casos d'anticooperació que representen la construcció de repeses hidroelèctriques al Riu Madera a Brasil, i en el Riu Sogamoso a Colòmbia, tots dos finançats parcialment pel Banco Santander.

En aquest sentit, la distribució dels casos denunciats davant el TPP és molt representativa de les conclusions enunciades en el primer capítol. I, tal com establíem en aquell capítol, els pobles indígenes són una de les poblacions més afectades per les activitats de les ETNs, per la gravetat de la violència de la qual són víctimes i/o de la destrucció dels seus recursos naturals; així com els treballadors d'aquestes empreses, amb constants violacions dels seus drets laborals.

Dels 27 casos presentats, 4 incriminen directament al Govern espanyol i 12 impliquen a les empreses espanyoles Repsol YPF, Unión Fenosa-Gas Natural, Aigües de Barcelona, Endesa, Ence, Pescanova, Syngenta, Telefónica, Canal d'Isabel, FCC, Holcim, Proactiva Medioambiente i els bancs Banco Popular i Santander. Entre els diversos capitals jutjats, el capital d'origen espanyol apareix així com el més agressiu, davant de Gran Bretanya (4 casos) i França, Alemanya i Suïssa (3 casos).

Per tant, d'una banda, l'estudi conjunt dels casos presentats per les diferents organitzacions llatinoamericanes i europees davant el TPP, així com la seva distribució espacial, ajuda a la comprensió dels mecanismes d'anticooperació que els van facilitar. És a dir, fa visible el vincle entre expansió de capital, conducta de les ETNs i conflictes socio-ambientals. És més, el fet que no es tracti de conflictes puntuals o aïllats fa palès l'abast mundial dels abusos als Drets Humans i agressions al medi ambient perpetrats per les transnacionals, així com de la dimensió sistemàtica d'aquests crims.

D'altra banda, tots els testimoniatges presentats i el conjunt dels casos examinats posen de manifest tot un entramat jurídic-polític i l'existència d'una arquitectura legal i política de poder i complicitat que confereix a les transnacionals un règim de permissivitat, il·legalitat i impunitat per operar. Evidencien així les contradiccions que existeixen entre les polítiques i institucions neoliberals i el desenvolupament sostenible i democràtic (Saguier, 2010).

Tal com denuncia la xarxa *Enlazando Alternativas*, són còmplices i llavors coresponsables les autoritats públiques, els bancs de desenvolupament, els programes de suport a les inversions, les agències de cooperació al desenvolupament i els fons de pensions europeus del país on està legalment registrada la casa matriu de l'empresa així com el país amfitrió, quan propicien el comportament de les ETNs europees a ALC. A través de les seves sentències, el TPP estén aquesta responsabilitat a organismes internacionals com el Fons Monetari Internacional (FMI), el Banc Mundial (BM), l'Organització Mundial del Comerç (OMC), el Banc Interamericà de Desenvolupament (BID), el Centre Internacional d'Arranjament de Diferències Relatives a Inversions (CIADI).

"A la vista dels casos examinats pel TPP, és possible identificar una estreta relació de funcionalitat entre les polítiques públiques de la UE i els interessos de les ETNs en sectors estratègics. És evident que les institucions europees són permeables a l'acció dels *lobbies* empresarials, i que existeix una relació d'interdependència i tràfic d'influències entre els sectors privat i públic que es concreta en la designació de càrrecs i en la clara existència de "portes giratòries". Aquesta aliança es tradueix en el desmantellament de l'arquitectura institucional dels Estats llatinoamericans i en el debilitament progressiu dels mecanismes orientats a garantir l'exercici de la seva sobirania política, econòmica, social i ambiental, amb greu vulneració dels drets dels pobles en àrees com les quals a continuació es ressenyen".

Font: Sentència del TPP – Madrid 2010

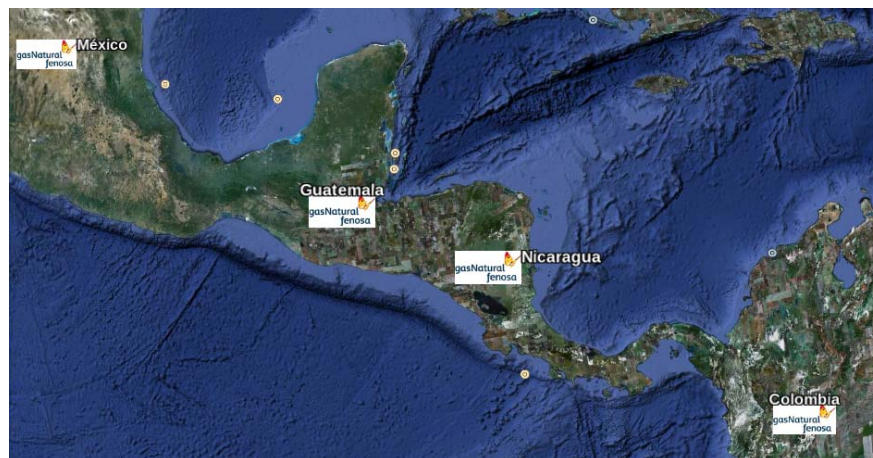
A més, la sentència del TPP emfatitza el fet que aquests models de complicitat impliquen l'absència de control regulatori, la criminalització de la protesta social, la militarització, l'ús de la violència, l'obstrucció de l'accés de les víctimes a la justícia, i l'adopció de polítiques que afebleixen la promoció i l'exercici dels Drets Humans.

3.2. Casos de convergència de lluites

El procés mateix del TPP Madrid 2010, com els de Viena al 2006 i Lima al 2008, ha permès la convergència de resistències i la generació de vincles transnacionals entre els diferents grups que van preparar la presentació de casos en els quals una mateixa empresa duia a terme pràctiques similars a diferents països de ALC.

Unión Fenosa-Gas Natural²³ va ser qüestionada per la mala prestació del servei elèctric (apagades, alça de tarifes, falta de manteniment, etc.) a Mèxic, Nicaragua, Guatemala i Colòmbia, així com per la seva coresponsabilitat en la persecució a dirigents socials a aquests dos últims països. Les organitzacions que van realitzar l'acusació són les següents: Red Nacional de Usuarios de Servicios Públicos y el Centro de Estudios para la Justicia Social "Tierra Digna" (Colòmbia), Asociación para la Promoción y el Desarrollo de la comunidad CEIBA - Amigos de la tierra Guatemala, Frente Nacional de Lucha (Guatemala), Associació d'Amistat amb el Poble de Guatemala y Observatorio de la Deuda en la Globalización (ODG) (Estado español), Sindicato Mexicano de Electricistas (SME), Centro de Derechos Humanos Tepeyac del Istmo de Tehuantepec. A.C. (Mèxic), Alianza Mexicana por la Autodeterminación de los Pueblos (AMAP), Unión de Comunidades Indígenas de la Zona Norte del Istmo (UCIZONI) (Mèxic), Movimiento Social Nicaragüense "otro mundo es posible".

Mapa 17. TPP Madrid 2010 - Casos Unión Fenosa-Gas Natural

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

Va ser el cas també contra Holcim, que està present a 16 països d'Amèrica Llatina, i va ser denunciada davant el TPP per Otros Mundos Chiapas - Amigos de la Tierra México, CENSAT Agua Viva - Amigos de la Tierra Colòmbia, pels perjudicis ambientals i socials que causa la seva activitat a Colòmbia, Mèxic i Guatemala.

²³ Informe del cas, TPP Lima 2008: <http://www.enlazandoalternativas.org/IMG/pdf/7-ES.pdf>

Mapa 18. TPP Madrid 2010 - Casos Holcim

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

Igualment, es va denunciar a la Unió Europea, per afavorir a diverses empreses farmacèutiques (en particular DuPont, MerckSharp & Dohme, SanofiAventis, Eli Lilly & Co., Novartis, GlaxoSmithKlin, Warner Lambert, Pfizer) permetent la confiscació en els ports europeus de, almenys, 18 càrregues de medicaments genèrics legítims, provinents sobretot de l'Índia, en curs cap a països en desenvolupament majoritàriament llatinoamericans, afectant així a la societat civil a Brasil, Perú, Colòmbia i Equador. Aquest cas va ser reportat pel Grupo de Trabajo sobre Propiedad Intelectual/REBRIP (Brasil), IFARMA (Colòmbia), Fundación Misión Salud (Colòmbia), Mesa de ONGs que trabajan con VIH/Sida (Colòmbia), Red Colombiana de Personas viviendo con VIH/Sida, Acción Internacional para la Salud – Latinoamérica y Caribe, Coalición Ecuatoriana de personas viviendo con VIH/SIDA.

Mapa 19. TPP Madrid 2010 - Casos Unió Europea i empreses farmacèutiques

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

Finalment, una altra transnacional espanyola, Repsol YPF²⁴, ha estat incriminada en 3 dels casos presentats davant el TPP-Madrid 2010, a Perú i Argentina, per la seva explotació irracional dels recursos no renovables del petroli i el gas, i les dramàtiques conseqüències socials i ambientals que deriven de les seves activitats. Aquesta acusa ha

²⁴ Informe del cas, TPP Lima 2008: <http://www.enlazandoalternativas.org/IMG/pdf/2-ES.pdf>

estat duta a terme per: Acció Ecològica (Ecuador), Asamblea del Pueblo Guaraní Itika Guasu (Bolívia), Centro de Documentación e Información Bolívia – CEDIB (Bolívia), Centro de Estudios Aplicados a los Derechos Económicos Sociales y Culturales – CEDESC (Bolívia), Ecologistas en Acción / Ekologistak Martxan (Estat espanyol), Foro Ciudadano de participación por la Justicia y los Derechos Humanos – FOCO (Argentina), Fundación de Investigaciones Sociales y Políticas – FISyP (Argentina), Observatorio de Multinationales en América Latina (OMAL) / Paz con Dignidad, (Estat espanyol).

Mapa 20. TPP Madrid 2010 - Caso Repsol YPF a Perú

Elaboració ODG-Grup MCA (2010)

L'estudi conjunt d'aquests casos permet demostrar que estratègies de base comunitària com el TPP són fonamentals per teixir i enfortir vincles internacionals entre les comunitats locals afectades i les diverses organitzacions de la societat civil del Sud i del Nord que lluiten amb elles. Això va contribuir a "forjar un sentit d'identitat comuna com a part d'una 'comunitat transnacional de la resistència' al poder de les corporacions. Aquí es combinen i reforcen mútuament les dimensions local, regional i global de la mobilització social per pressionar per l'adopció d'una agenda de regulació vinculant a les empreses, simultàniament en els diferents nivells institucionals en els quals es disputa aquest procés" (Saguiet, 2010).

CONCLUSIONS I PERSPECTIVES

Els diferents enfocaments i escales exposats en aquests tres exercicis de mapatge de l'anticooperació espanyola ens han permès oferir una panoràmica dels greus impactes ambientals, socials, laborals i culturals als països del Sud, reflectint una part dels mecanismes d'anticooperació impulsats des del Nord Global sobre les poblacions i el medi ambient del Sud Global.

Els mapes així produïts busquen donar compte del caràcter sistemàtic de l'acció de diversos actors, posant-los nom i fent visible l'enorme diversitat de països, persones i sectors afectats per les seves activitats. També posen en dubte la pretesa legitimitat dels enfocaments voluntaris d'autoregulació empresarial promoguts en el model de Responsabilitat Social Corporativa i els suposats beneficis de la inversió estrangera. Finalment, comparteixen una perspectiva que es contraposa a la del model dominant d'inspiració capitalista, amb la finalitat de contribuir a la definició i construcció d'estratègies comunes a nivell local i transnacional, que protegeixin els drets dels pobles i de la naturalesa.

Aquest Atles ens ha donat l'oportunitat de mostrar la utilitat de la cartografia per confrontar les violacions de Drets Humans i la destrucció del medi ambient amb les relacions desiguals de poder globals. Pot ser una estratègia clau per vigilar els mecanismes d'anticooperació europea, incrementar l'atenció portada a l'expansió del capital, enfortir les xarxes de les comunitats en resistència i informar a la societat civil en general.

També revela el poder de la cartografia crítica, col·lectiva i basada en la tecnologia 2.0, per permetre una difusió màxima de la informació, l'obertura d'espais de discussió i creació, la construcció de coneixement, posant la geografia al servei de l'autonomia i de la cartografia com a estratègia activista.

En el marc del projecte de Mapatge Col·laboratiu de Conflictos Socio-ambientals (MCA), s'ha establert una llista documentada, però no exhaustiva d'estudis de casos, amb informació recopilada a partir de treballs de recerca pre-existents o propis, i denúncies reportades per organitzacions locals i internacionals en resistència.

Malgrat el MCA integra una pluralitat de mirades i veus, la seva elaboració no ha permès una col·laboració directa d'altres organitzacions ja que es presentava solament com a fase pilot d'un treball col·lectiu futur.

Com podrien les xarxes de comunitats i organitzacions en lluita pels seus drets, apropiarse de les eines i tècniques de cartografia per respondre a les seves necessitats de denunciar a nivell internacional situacions d'injustícia ambiental?

Cap a la construcció d'una *Conflictopèdia*

A manera de resposta a la pregunta plantejada, i a partir de l'experiència del projecte MCA i d'unes altres, es proposa la construcció d'una eina col·laborativa i comunitària, que utilitzi les tecnologies de cartografia en línia, i a la qual puguin participar directament moviments socials i comunitats afectades. Es tracta de la *Conflictopèdia*, un espai virtual que compili els treballs de mapatge de les organitzacions participants i que serveixi d'articulació política per a un treball conjunt i coordinat enfront dels conflictes socio-ambientals.

L'objectiu d'aquest projecte és permetre el mapatge dinàmic i col·laboratiu dels impactes de l'anticooperació Nord Global-Sud Global sobre les comunitats, recursos i territoris. Conscients de la importància d'arribar a una audiència màxima i de desenvolupar la participació de la comunitat, aquesta eina se sostindrà sobre les tecnologies col·laboratives de la web 2.0, bases de dades i sistemes de mapatge apropiats, per representar la distribució geogràfica dels diferents tipus de conflictes reportats.

A través del treball col·lectiu es buscarà, d'una banda, facilitar que es reportin i es facin visibles els mecanismes i impactes transnacionals sobre les condicions de vida dels pobles i el medi ambient. D'altra banda, s'intentarà contribuir a crear una major consciència social, climàtica i mediambiental de la societat civil en general.

Permetrà també intercanviar i centralitzar la informació existent sobre conflictes socioambientals, actualitzant-la quan sigui necessari, a través de la participació directa de diverses organitzacions socials.

Adicionalment, contribuiria a fer visible, comunicar i mobilitzar durant les campanyes contra els mecanismes i els abusos de l'anticooperació. En definitiva, podria donar suport a la convergència de lluites, compartint dades i experiències, contra una mateixa empresa, govern, institució, o entre organitzacions d'una mateixa zona.

Del ecologisme popular a la construcció d'alternatives globals

Com hem subratllat al llarg del present document, hi ha una consciència creixent entre els moviments socials i la societat civil global de la necessitat de teixir xarxes, amb l'objectiu que les comunitats afectades es quedin sempre menys aïllades i puguin tenir accés a espais de treball i de denúncia a nivell mundial. Al mateix temps, hi ha una necessitat de millorar les sinèrgies i estratègies comunes a nivell local i transnacional. En aquest sentit és important generar iniciatives amb capacitat d'incidència i disposar d'instruments col·laboratius que permetin denunciar la responsabilitat dels governs i corporacions en les violacions de Drets Humans i la degradació de l'ambient, i com a conseqüència la il·legitimitat de les seves promeses quant a la resolució d'aquestes problemàtiques.

De manera més general, les crisi ecològica, climàtica, social i econòmica no poden ser resoltes per allò que les va produir. Més enllà d'una crítica del model capitalista, cal buscar alternatives a les seves falses solucions, que no posin en joc el benestar dels pobles i de les generacions futures, i la conservació del medi ambient de tot el planeta. A l'hora d'entendre i resoldre problemes que comporten riscos socials i ambientals globals, amb fets incerts, valors en disputa i urgència, les decisions no poden ser preses per uns pocs, representants dels centres de poder polític i econòmic del Nord Global. Per ser problemàtiques globals, han de ser tractades per totes i tots, de forma col·lectiva, fent convergir l'enorme diversitat de lluites per a la justícia social i ambiental que s'estan desenvolupant a tot el món. Cal aprofundir el procés de construcció d'estratègies i alternatives locals i globals, des d'abaix i cap amunt, per a una integració solidària, justa social i ambientalment, solidària, sostenible i complementària, en funció dels interessos dels pobles i de la naturalesa, i per sobre dels interessos econòmics. S'ha d'incloure als actors del Sud Global, no solament perquè les conseqüències d'aquestes iniciatives seran més importants sobre els seus drets, el seu entorn i la seva supervivència, sinó perquè puguin oferir la seva pròpia comprensió epistemològica de la realitat, en contraposició a la visió fragmentada de l'activitat científic-tecnològica.

És llavors imprescindible la mobilització i organització de la població, així com l'articulació d'un treball col·lectiu constituït per diferents formes d'acció i reivindicació, per fer visible els mecanismes d'anticooperació i els seus impactes sobre els pobles i el medi ambient. Això passa pel foment del diàleg entre aquests actors amb epistemologies i ètiques antagoniques. És el que Funtowicz i Ravetz anomenen ciència posnormal, apostant per l'obertura d'un "estimulant camí cap a la democratització del coneixement", caracteritzada per la participació extensiva i la tolerància de la diversitat, "la fi de la veritat científica absoluta". Una "ciència amb la gent" (Funtowicz i Ravetz, 1993), que permeti la legitimació de nous participants en els diàlegs sociopolítics per donar cabuda a diferents perspectives i formes de coneixements. Significa una nova forma d'equitat i col·laboració enfront dels riscos socials i ambientals globals, on els desacords són inevitables i saludables.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALTER EU. *Bursting the Brussels Bubble* [en línea]. 2010 [Consulta: 17 de febrero de 2011]. Disponible en: <<http://www.alter-eu.org/book/bursting-the-brussels-bubble>>.
- Arahuetes, A. y García Domonte, A. *¿Qué ha sucedido con la Inversión Extranjera Directa (IED) de las empresas españolas en América Latina tras el boom de los años noventa y la incertidumbre de los primeros años 2000?*, Documento de trabajo 35/2007, Real Instituto Elcano. 2007.
- Barton J. "Introducción Responsabilidad social empresarial en América Latina: Un fenómeno en busca de agenda". *Revista de Negocios internacionales*, Vol. 3 Nº 3 Pp. 9 – 18, Noviembre 2010.
- Bhagat A. y Mogel L. (eds.), *An Atlas of Radical Cartography*. Los Angeles, CA: Journal of Aesthetics Protest Press, 2008.
- Brennan, B., Carrión, J., González, E., Kucharz, T. (et al.). *La Unión Europea y las empresas transnacionales. Beneficios a costa de los derechos de los pueblos en América Latina y el Caribe* [En línea]. 2009 [Consulta: 10 de marzo de 2011]. Disponible en: <<http://www.tni.org/es/report/la-union-europea-y-lasempresas-transnacionales>>.
- Buades J. *Exportando paraísos: La colonización turística del planeta*. Palma de Mallorca: La Lucerna, 2006.
- Carrión, J. y Gavalda, M. *Repsol-YPF: Un discurso socialmente irresponsable* [en línea]. 2007 [Consulta: 27 de febrero de 2011]. Disponible en: <http://www.odg.cat/es/inicio/publicacions/11.php?id_pagina=11&id_noticia=&id_agenda=&publicacions=3&id_publicacions=16&categoriaLink=&id_butlleti=&any_but=&id_nota=&i>.
- CEPAL – Comisión Económica para América Latina y el Caribe (Naciones Unidas). *Balance preliminar de las economías de América Latina y el Caribe 2010* [en línea]. 2010 [Consulta: 17 de febrero de 2011]. Disponible en: <<http://www.eclac.org/cgi-bin/getProd.asp?xml=/publicaciones/xml/8/41898/P41898.xml&xsl=/de/tpl/p9f.xsl&base=/tpl/top-bottom.xsl>>.
- *La inversión extranjera directa en América Latina y el Caribe 2010* [En línea]. 2011 [Consulta: 17 de noviembre de 2011]. Disponible en: <<http://www.eclac.org/cgi-bin/getProd.asp?xml=/publicaciones/xml/9/43289/P43289.xml&xsl=/ddpe/tpl/p9f.xsl&base=/tpl/top-bottom.xsl>>.
- Correa M.E., Flynn S. y Amit A., *Responsabilidad social corporativa en América Latina: una visión empresarial* [En línea]. 2004 [Consulta: 9 de marzo de 2011]. Disponible en: <<http://www.eclac.org/publicaciones/xml/4/14904/lcl2104.pdf>>.
- DE SOUSA SANTOS, Boaventura (2001) "Nuestra América. Reinventando un paradigma subalterno de reconocimiento y redistribución", en Revista *Chiapas*, Nº12, México, ERA-IIEc.

- Enlazando Alternativas. *Declaración final de la Cumbre de los Pueblos "Enlazando Alternativas IV"* [En línea]. 2010 [Consulta: 10 de marzo de 2011]. Disponible en: <<http://www.enlazandoalternativas.org/spip.php?article677>>.
- European Commission Joint Research Centre. *Well to Wheel Analysis of Future Automotive Fuels and Powertrains in the European Context*. Versión 2c, 03/2007. Concawe, EURCAR.2007.
- Flores, J., Ogliastri, E., Peinado-Vara, E. y Petry, I. 2007. *El argumento empresarial de la RSE: 9 casos de América Latina y el Caribe*. Washington, D.C.: Banco interamericano de desarrollo. 2007.
- Freire, J., & Villar Onrubia, D. "Prácticas cartográficas cotidianas en la cultura digital". *Revista Razón y Palabra*. 2010.
- Funtowicz Silvio O. y Ravetz Jerome R. *La ciencia Posnormal. Ciencia con la gente*. Barcelona: Editorial Icaria, 2000.
- Greenpeace España. *Los nuevos conquistadores. Multinacionales españolas en América Latina. Impactos económicos, sociales y medioambientales* [en línea]. 2009 [Consulta: 27 de enero de 2011]. Disponible en: <<http://www.greenpeace.org/espana/Global/espana/report/other/090930-03.pdf>>.
- Institut Català de l'Energia (ICAEN). *Balanç energètic de Catalunya 2006*. 2006. Disponible en <http://www.icaen.net/>.
- Ingeniería Sin Fronteras. *Con el agua al cuello. El proceso de mercantilización de la gestión del agua* [en línea]. 2008 [Consulta: 15 de enero de 2011]. Disponible en: <http://admin.isf.es/UserFiles/File/catalunya/publicaciones/castellano/ESFeres3def_coiISBN_web.pdf>.
- Llistar, D. "'Impactología'. Clasificación de los impactos habituales de las transnacionales en la periferia". *Viento Sur*, 97, mayo de 2008.
- *Anticooperación. Interferencias Norte-Sur*. Barcelona: Editorial Icaria, 2009.
- Llistar, D. y Jurado, A. (coords.). *La responsabilitat exterior de l'economia i societat catalanes sobre la biodiversitat global*. Observatori del Deute en la Globalització - Càtedra UNESCO de Sostenibilitat de la Universitat Politècnica de Catalunya. 2009.
- Llistar, D. y Vargas, M. (coords.). *INTERFERENCIAS UE-ALC: Asociación o Anticooperación birregional?* [En línea]. 2010 [Consulta: 22 de enero de 2011]. Disponible en: <http://www.odg.cat/ct/inicio/publicacions/11.php?id_pagina=11&id_noticia=&id_age nda=&publicacions=8&id_publicacions=34&categoria link=&id_butlleti=&any_but=&id_notia=&id=>.
- Martínez Iler, J. *El ecologismo de los pobres, conflictos ambientales y lenguajes de valoración*, 3a edición. Barcelona: Editorial Icaria, 2009.
- "Los conflictos ecológico-distributivos y los indicadores de sustentabilidad". *Polis: revista académica de la Universidad Bolivariana*, N°. 13, 2006
- "Deuda Ecológica y Deuda Externa", *Encuentro continental La Deuda Externa y el Final del Milenio*, Caracas, 1997.

- Monitoreo Indígena Independiente - Asamblea del Pueblo Guaraní APG - Itika Guasu. *Impactos ambientales, sociales y culturales de Repsol YPF en territorios indígenas de Bolivia* [en línea]. 2005 [Consulta: 5 de abril de 2011]. Disponible en: <<http://www.agrecolandes.org/files/documentos/REPSOL%20YPF.pdf>>.
- No et Mengis el Món y Censat agua viva. *Las raíces de las flores: las deudas y los impactos de la floricultura en Colombia*. Campaña no et mengis el món, document nº 5, 2005. Disponible en <<http://www.noetmengiselmon.org>>.
- Observatorio de la RSC. *La responsabilidad social corporativa en las memorias anuales de las empresas del IBEX 35. Análisis del Ejercicio 2009*. Madrid, 2010.
- ODG – Observatori del Deute en la Globalització. "Pescanova en Chile. Impactos españoles sobre el sector de la pesca en Chile" [en línea]. 2006 [Consulta: 15 de enero de 2011]. Disponible en: <http://www.noetmengiselmon.org/IMG/pdf/Pescachile_es.pdf>.
- Ortega, M. (coord). *El Deute Ecològic Espanyol. Impactes socials i ambientals de l'economia espanyola a l'exterior*. Observatorio de la Deuda en la Globalización. Sevilla: Brenes, Muñoz Moya Editores Extremeños, Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Sevilla. 2005
- Pulido A. *La operación de Repsol YPF en Colombia*. Instituto Nacional Sindical. CED-INS. Colombia, 2007.
- Red Europea de Hermandad y Solidaridad con Colombia et al. *Colombia se desangra, Repsol se enriquece*. 2007.
- Rodríguez A., Abad P., Alonso J. y Sánchez A. *La globalización de la Información Geográfica* [en línea]. 2009 [Consulta: 3 de marzo de 2011]. Disponible en: <http://upcommons.upc.edu/revistes/bitstream/2099/7585/1/08_TIG_07_rodriguez.pdf>.
- Saguier, M. "En el banquillo de los acusados: empresas transnacionales y violaciones de derechos humanos en América Latina". Documento de trabajo N°43. Área de Relaciones Internacionales FLACSO/Argentina, 2010.
- Schaper M. "Los desafíos del desarrollo sostenible en las economías abiertas de América Latina y el Caribe". *Pensamiento Iberoamericano* nº0 2ª época, 2007.
- SELA - Sistema Económico Latinoamericano y del Caribe. *Las relaciones económicas recientes de América Latina y el Caribe con la Unión Europea en vísperas de la Cumbre de Madrid*. Reunión Regional: "Las Relaciones Económicas América Latina y el Caribe-Unión Europea y la VI Cumbre Birregional de Madrid", Caracas, Venezuela, 25 y 26 de febrero de 2010.
- Setem. "Informes sobre el Santander y el BBVA: Vínculos financieros con empresas y proyectos controvertidos en el mundo". 2008.
- Sendra Sala, C., Gabarrell Durany, X. y Vicent Huguet, T. *Anàlisi del Metabolisme Energètic de l'Economia Catalana (AMEEC)*. Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible (CADS). Generalitat de Catalunya, 2007.
- Stammers, N. Social Movements and the Social Construction of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 21 (4), pp 980-1008, 1999.

TPP – Tribunal Permanente de los Pueblos. *Sentencia de la sesión “la Unión Europea y las empresas transnacionales en América Latina: políticas, instrumentos y actores cómplices de las violaciones de los derechos de los pueblos”* [en línea]. Madrid, 14-17 de mayo 2010 [Consulta: 10 de marzo de 2010]. Disponible en: <<http://www.enlazandoalternativas.org/spip.php?article731>>.

Verger, T. *El sutil poder de les transnacionals*. Contraarguments. Observatori del Deute en la Globalització. Barcelona: Editorial Icaria, 2004.